

УДК 330.34+334.012.64(477.74)

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Бутенко А.І., Сарасва І.М., Носова Н.І.

Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку малого підприємництва в Одеському регіоні, виявлено перешкоди, що заважають йому розвиватися, та запропоновані напрямки активізації підприємницького потенціалу для сталого соціально-економічного розвитку регіону.

Вступ. Розвиток підприємництва в Україні відбувається в умовах загострення конкурентної боротьби як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. Малий бізнес має яскраво виражену регіональну спрямованість, оскільки фокусується на потребах місцевого співтовариства й структурі локального попиту. В умовах підвищення ролі регіонів у національному й світовому господарстві саме малий бізнес може стати основним фактором підвищення конкурентоспроможності регіонів України й оптимізації регіональної структури. Тому так важливо проаналізувати стан та рівень використання потенціалу малого підприємництва та визначити можливості його подальшого розвитку. Основним теоретичним обґрунтуванням необхідності розвитку саме малого

підприємництва при побудові ринково-орієнтованої економіки є численні роботи західних економістів: А.Купера [14], А.Освальда [15], та ін.

Проблемам розвитку малого підприємництва присвячені наукові праці вітчизняних вчених: З.С.Варналія, В.Є.Воротіна, В.М.Геєця, Е.М.Лібанової, Д.В.Ляпіна, Я.А.Жаліла, В.І.Ляшенка [10], Г.С.Кесарчук [8], М.В.Заплатинського [6] та ін., серед російських вчених слід відзначити: О.О.Блінова [1], Т.Г.Краснову, А.Ф.Щуплецова, О.Н.Булакіну [13], Ф.Ф.Хамідуліна [11], О.Ю.Чепуренка [12] та ін.

У цих працях визначено методологічне поняття підприємницького потенціалу, як комплексне, обумовлене економічними, соціальними та інституціональними факторами явище, що відображає сукупність рамкових умов ведення підприємницької діяльності в регіоні, наявність ресурсів, можливостей і схильність певних верств населення регіону займатися цією діяльністю, а також реалізовану в певному періоді підприємницьку активність населення.

Тому, **метою** роботи є оцінка стану та рівня розвитку малого підприємництва в Одеській області та напрямки активізації його потенціалу.

Традиційно мале підприємництво є не тільки каталізатором економічного росту в економіці, але й гарантом її стабільності при вирішенні питань зайнятості населення, оптимізації реального сектору, якості наукової й інноваційної сфери тощо. Саме тому для більшості

регіонів України проблема недостатньо активного розвитку малого й середнього підприємництва стоїть дуже гостро на фоні зростаючого бюджетного й податкового навантаження, слабо розвинутої соціальної інфраструктури й тотального недофінансування науково-технічної сфери. Все це змушує шукати нові форми залучення економічно активного населення в сферу підприємництва.

Аналіз підприємницького сектору свідчить, що на протязі останніх років його структура як в Україні в цілому, так і на рівні регіонів залишається незмінною. Лівову його частку (майже 80%) складають суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи (див.Рис.1).

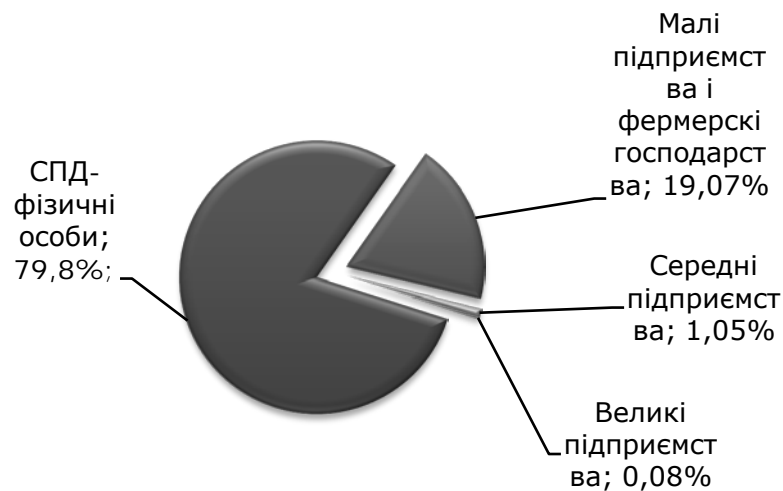

Рис.1. Структура підприємницького сектору Одеської області у 2011 р. [3,С.31,339]

За даними Державної реєстраційної служби України, протягом 2012 р. в Одеській області зареєстровано 2567 суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб (на 10,5 % менше аналогічного періоду 2011 р.) та 10106 фізичних осіб - підприємців (на 8,1 % менше аналогічного періоду 2011 р.). За даний період ліквідовано 1498 суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб та 10248 фізичних осіб – підприємців. Ця тенденція спостерігається й для України в цілому.

Погіршилися й основні показники розвитку сектора: у 2010 р. кількість фізичних осіб-підприємців в Одеському регіоні знизилася майже на 32% – з 165,9 тис. од. до 113,2 тис. од. Відповідно за рік стало менше й малих підприємств (21 тис. у 2009 р. і 15,6 тис. у 2010 році. (Рис.2). Слід відзначити, що у 2011 р. ці показники в регіоні дещо покращилися. Але по Україні в цілому негативні тенденції розвитку сектору малого підприємництва залишилися.

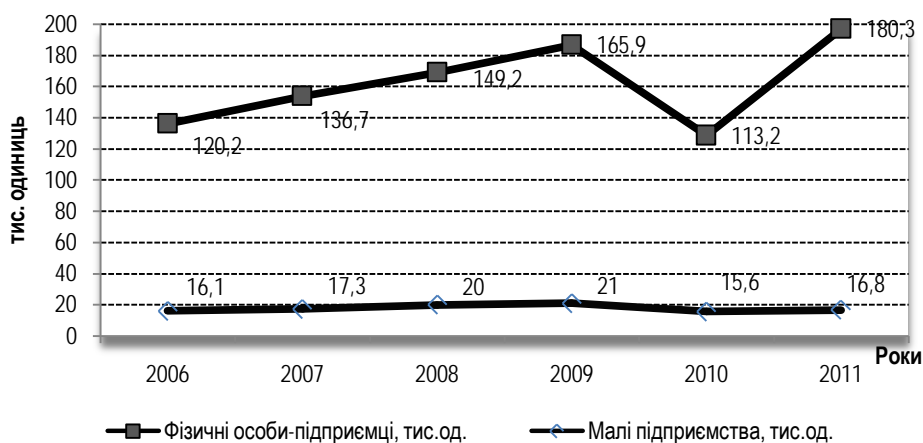

Рис. 2. Динаміка кількості суб'єктів малого підприємництва в Одеській області за 2006-2011 рр.

Так, кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення знизилася з 84 од. у 2007 р. до 70 од. у 2011 р., а фізичних осіб - підприємців стало менше майже вдвічі: 290 од. у 2011 р. у порівнянні з 579 од. у 2009 р. [3, С. 31, 334].

Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення по містах та районах Одеської області (рис. 3). З графіку видно, що найбільша щільність малих підприємств – у Овідіопольському районі (129 од.), м. Одесі (110 од.) і м. Іллічівську (106 од.), найменша – у м. Білгород-Дністровський (27 од.) і м. Котовськ (29 од.).

Показники діяльності суб'єктів малого підприємництва (див. табл. 1) свідчать про наявність тенденції до зниження економічних показників, а саме:

- зменшення кількості МП на 10 тис. наявного населення з 88 у 2010 р. до 81 у 2011 р. (на 8%) та фізичних осіб-підприємців з 474 до 338 відповідно (на 28,7%);

- зменшення кількості зайнятих працівників на МП з 125,5 тис. осіб у 2010 р. до 123,2 тис. осіб у 2011 р. (на 3,37%) та фізичних осіб-підприємців з 152,6 тис. осіб до 122,8 тис. осіб відповідно (на 19,53%);

- зменшення обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) на МП з 30789,3 млн. грн. у 2010 р. до 29365,4 млн. грн. у 2011 р. (на 4,62%) та фізичних осіб-підприємців з 11417,9 млн. грн. до 10780,7 млн. грн. відповідно (на 5,58%).

Дані таблиці 1 свідчать про зменшення кількості зайнятих фізичних осіб-підприємців за останні два роки у 1,8 рази (з 225,2 тис. осіб у 2009 р. до 122,8 тис. осіб у 2011 р.), або на 45,5% (див. рис.4).

Фізичні особи - підприємці, що складають майже 80% всіх суб'єктів господарювання в Одеській області, виробили в 2011 році лише 7,3% загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг), у той час як

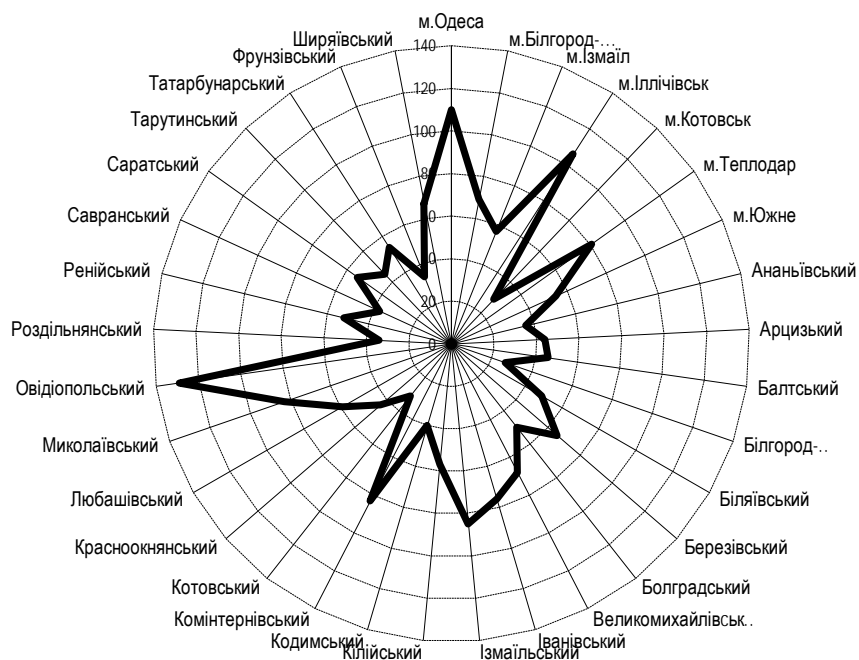

Рис. 3. Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення по містах та районах Одеської області у 2011 р., одиниць [5,С.46].

великі й середні підприємства, частка яких становила 0,08% і 1,05% відповідно, виробили 32,6% і 40,2% всієї продукції (див. табл.2).

Малі підприємства, частка яких разом з фермерськими господарствами становила 19,07%, виробили 19,8% продукції. Питома вага малих підприємств Одеської області в обсягах реалізації продукції (робіт, послуг) у промисловості в 2011 році склав лише 4,2% [4,С.190].

Таблиця 1

Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва Одеської області у 2007-2011 рр. [9,С.117]

	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість суб'єктів малого підприємництва					
Малі підприємства					
у % до загальної кількості суб'єктів	15,0	14,1	13,3	15,6	19,3
на 10 тис. осіб наявного населення	101	102	107	88	81
Фізичні особи-підприємці					
у % до загальної кількості суб'єктів	85,0	85,9	86,7	84,4	80,7
на 10 тис. осіб наявного населення	570	623	694	474	338
Кількість зайнятих працівників					
Малі підприємства					
усього, тис. осіб	135,5	136,6	132,6	127,5	123,2

у % до загальної кількості зайнятих працівників	40,3	39,1	37,1	45,5	50,1
Фізичні особи-підприємці усього, тис. осіб	201,0	212,6	225,2	152,6	122,8
у % до загальної кількості зайнятих працівників	59,7	60,9	62,9	54,5	49,9
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)					
Малі підприємства усього, млн. грн.	26649,2	31834,5	29396,9	30789,3	29365,4
у % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	75,4	75,1	75,9	72,9	73,1
Фізичні особи-підприємці усього, млн. грн.	8681,4	10562,1	9336,0	11417,9	10780,7
у % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	24,6	24,9	24,1	27,1	26,9

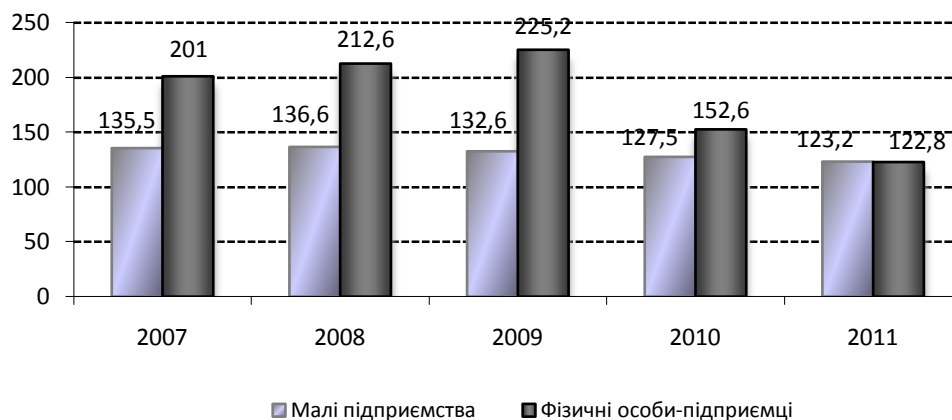

Рис. 4. Кількість зайнятих працівників суб'єктів малого підприємництва в Одеській області за 2007-2011 рр.

Відповідно зменшилася кількість зайнятих працівників у малому підприємстві (див. рис. 5) та обсяги виробленої ними продукції (рис.5,6) [3, С.31, 34].

Переважну більшість реалізованої продукції (робіт, послуг) вироблено малими підприємствами м.Одеси (див.рис.6), у той час як частка обсягів реалізованої продукції інших міст Одеського регіону є досить низькою, що свідчить про наявність нерівномірності їх розвитку.

Високі показники показали Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський райони завдяки тому, що на їх території знаходяться великі торговельні супермаркети та ринок 7-й кілометр, що реалізують великі обсяги продукції.

За структурою реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств Одеської області більше половини (52%) становить торгівля (див. Рис.8), другу половину складають: транспорт і зв'язок (11%),

Таблиця 2

Частка підприємств і фізичних осіб-підприємців Одеської області в обсязі виробленої продукції та забезпеченні зайнятості у 2007-2011рр., %
[3, С.31-32, 339, 347, 398]

Роки	Підприємства									Фізичні особи-підприємці		
	Великі			Середні			Малі			від загальної кількості підприємств	від загальної кількості зайнятих	від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)
	від загальної кількості підприємств	від загальної кількості зайнятих	від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	від загальної кількості підприємств	від загальної кількості зайнятих	від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	від загальної кількості підприємств	від загальної кількості зайнятих	від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)			
2007	0,03	21,3	25,1	0,8	26,8	38,6	14,9	20,8	27,4	84,3	31,0	8,9
2008	0,04	23,1	31,6	0,8	23,7	37,2	14,0	20,8	23,4	85,2	32,4	7,8
2009	0,04	22,2	33,6	0,6	21,9	37,7	13,2	20,7	22,0	86,1	35,2	7,0
2010	0,06	25,1	34,9	0,8	23,5	35,8	15,5	23,4	21,4	83,6	28	7,9
2011	0,08	27,3	32,6	1,1	23,7	40,2	19,1	24,5	19,8	79,8	24,5	7,3

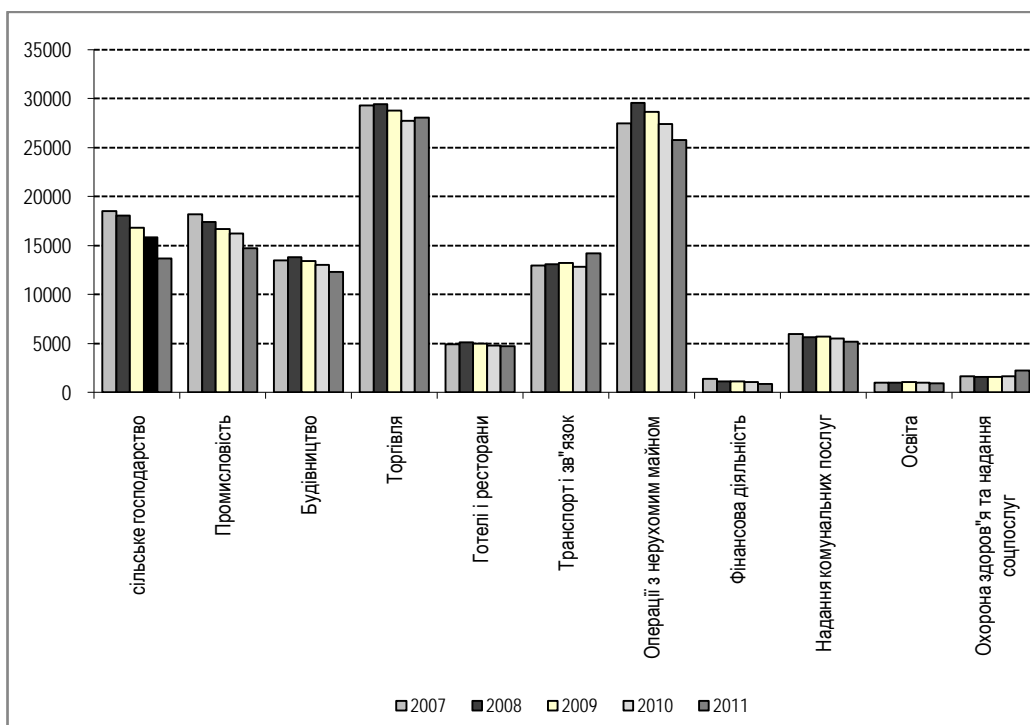
операції з нерухомістю (10%), промисловість (8%), сільське господарство (7%), фінансова діяльність (2%).

Так, з рис.6 можна побачити, що тільки 23% усієї продукції реалізовано у реальному секторі економіки регіону.

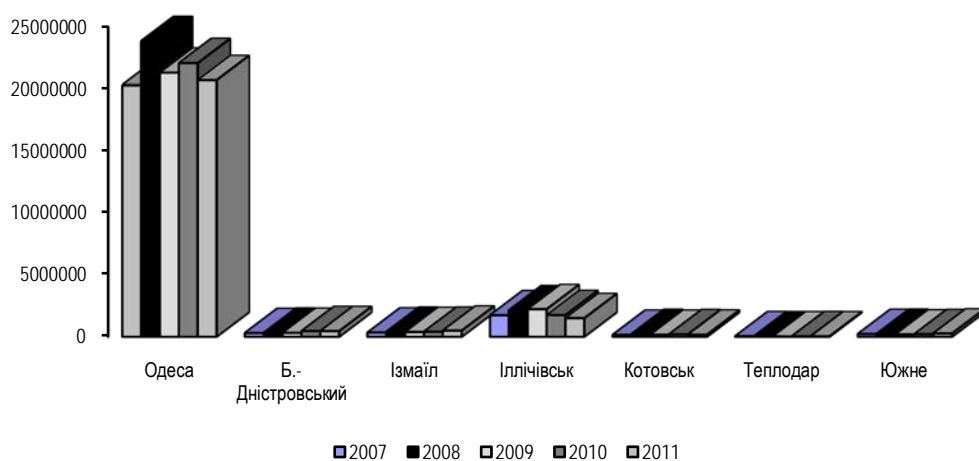
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування малих підприємств в Одеській області в 2011 році був негативним і становив – 1045,5 млн.грн., 36,5 відсотків від загальної кількості МП одержали збиток у розмірі 2737,9 млн.грн. [4, С. 144].

Про малий бізнес, як «двигуна прогресу» і рушійної сили інноваційного розвитку економіки країни, мова взагалі не йде: частка малих науково-технічних і інноваційних підприємств в Україні настільки незначна, що цей показник взагалі не фіксується офіційною статистикою.

Разом з тим, продуктивність (обсяг реалізованої продукції на одного зайнятого) малих підприємств в 2,5 рази менше середніх й великих, а продуктивність СПД - фізичних осіб – менше майже в 7 разів. Динаміка продуктивності суб'єктів підприємницької діяльності залежно від їхнього розміру представлена на рис. 9.

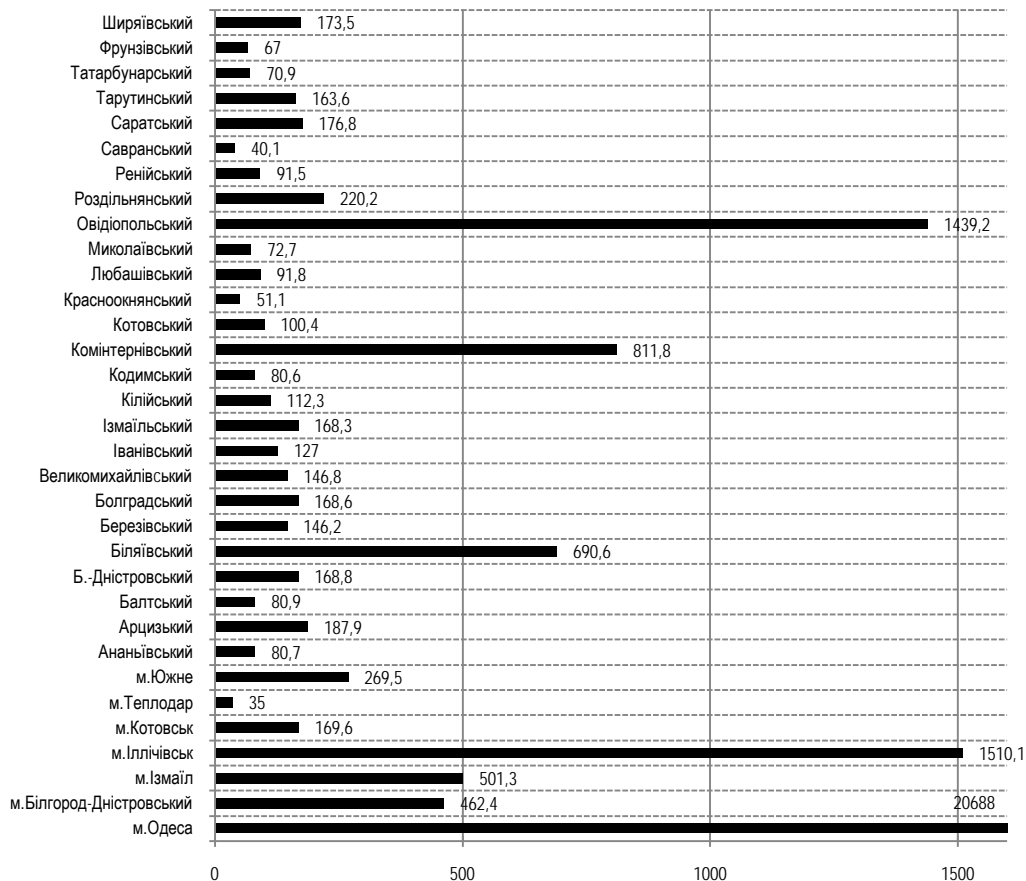

Рис. 5. Кількість зайнятих працівників на МП Одеської області за видами економічної діяльності у 2007-2011 рр., одиниць [5, С.48-50].

Рис. 6. Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) МП по містах Одеської області у 2007-2011 рр. [5, С.83].

Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) по районах Одеської області також (див. рис. 7) свідчить про нерівномірність їх

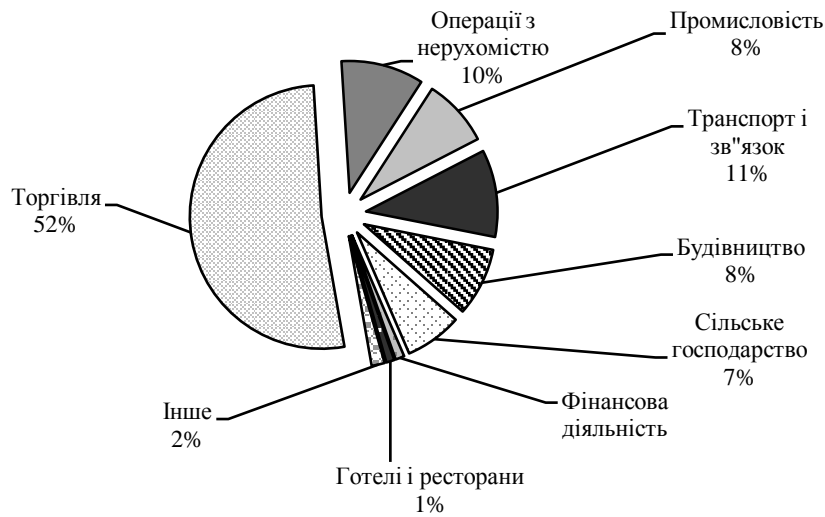
Рис. 7. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) МП по містах та районах Одеської області у 2011 р., тис. грн. [5, С. 83-88].

Діяльність малого підприємництва (як юридичних, так і фізичних осіб) пов'язана, в основному, з торгівлею й операціями з нерухомістю.

Таким чином, сектор підприємництва в Одеському регіоні (як і в усій країні в цілому) – це, в основному, бізнес «заради виживання», бізнес фізичних осіб, зайнятих переважно в сфері торгівлі й наданні послуг.

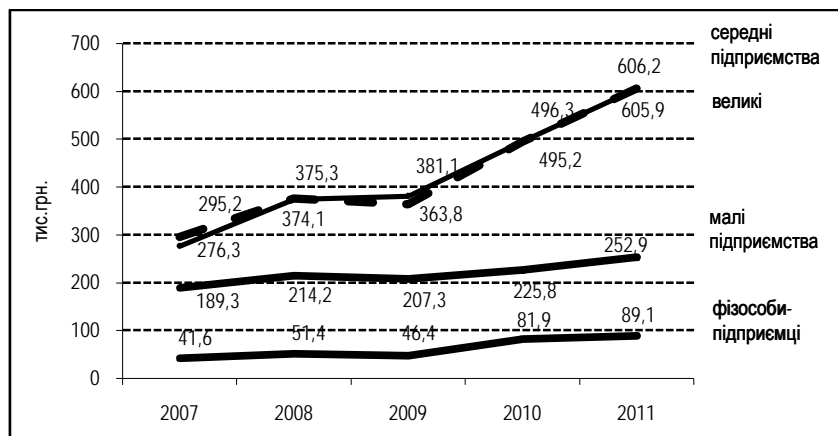
Слід зазначити, що такий стан справ певною мірою пояснюється цілою низкою серйозних прорахунків державної політики відносно малого підприємництва, які обумовлені, в першу чергу, неадекватними уявленнями про «керовану систему», внаслідок відсутності достовірної інформації щодо рівня розвитку підприємницького потенціалу, як в країні в цілому, так і на регіональному рівні. Мова йде про відсутність серйозних досліджень щодо ступеню готовності суспільства в цілому й окремих його соціально-демографічних, професійних, освітніх і майнових груп до підприємницької діяльності при прийнятті стратегічних управлінських рішень на всіх рівнях.

1

Рис. 8. Структура обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств Одеської області за видами економічної діяльності у 2011р [4, С.190]

Рис.9. Динаміка рівня продуктивності суб'єктів підприємницької діяльності в Україні в залежності від їх розміру [3,С.31-32,37,351,402,].

Згідно з проведеними дослідженнями, рівень потенціалу малого підприємництва в Одеському регіоні можна оцінити у цілому як середній у порівнянні з іншими регіонами України. Разом з тим, регіон має й певні конкурентні переваги: високий рівень освіти населення, наявність кваліфікованої робочої сили, показник щільності малих підприємств на 10 тис. населення (що перевищує середній по Україні), високий рівень інформатизації й комп'ютеризації населення.

За результатами соціологічних досліджень «Інвестиційна привабливість регіонів»[7] 2013 року Одеська область посідає 27-е місце за показниками «Дотримання прав власності» та «Корупція». Також інвестори низько оцінюють рівень надання адміністративних процедур в області. За відповідним фактором Одеська область знаходиться на 23-у місці. Керівники підприємств не вважають владу області ефективною: за фактором «Ефективність влади» Одеська область посідає 20-е місце, за фактором «Відкритість влади» область опинилася на 25-у місці, за критерієм «Податки та збори» область посідає 22-е місце.

А от із трудовими ресурсами в регіоні існують певні складнощі. Хоча Одеська область займає третє місце серед регіонів України за часткою осіб, що закінчили ВНЗ II-IV рівня акредитації (27%), однак, вона є одним з аутсайдерів з точки зору частки рівня професійної-технічної освіти. Так, Одеська область входить у трійку регіонів з найменшою в Україні часткою населення, які мають такий рівень освіти (15,8% у структурі населення старше 6 років). В середньому по країні цей показник становить 21,3%.

Крім цього, для Одеської області характерна низька активність підприємств у царині післядипломного навчання працівників. Відповідно до звітів підприємств, які мають у штаті більше 10 осіб, у 2011 році в цих регіонах на курсах підвищення кваліфікації навчалися 6,4% працівників, що є найнижчим рівнем в Україні.

У тому ж рейтингу «Інвестиційна привабливість регіонів України» за показником «Доступність трудових ресурсів» область посідає 21-е місце, за показником «Здоров'я трудових ресурсів» – 18-е, за показником «Освіта» – 5-е місце рейтингу. В результаті, загальні результати за фактором «Трудові ресурси» в Одеської області – 19-е місце серед всіх областей України.

Аналіз програм розвитку й підтримки малого підприємництва в Одеській області свідчить про відсутність у їх розроблювачів стратегічного бачення відносно розвитку малого бізнесу в регіоні. Розроблені останнім часом регіональні програми не мають системного характеру й орієнтовані, головним чином, на вирішення поточних завдань.

Література:

1. Блинов А.О. Малое предпринимательство. Теория и практика /А.О.Блинов. – М.: Эксмо, 2008. – 149с.
2. Бутенко А.І. Потенціал малого підприємництва в парадигмі сталого розвитку /А.І.Бутенко, Є.В.Лазарева, Н.Л.Шлафман ; ІПРЕЕД НАН України. – Одеса: Інтерпрінт, 2012. – 108с.
3. Діяльність суб'єктів господарювання: стат.зб. /Державна служба статистики України:/ [за ред. І.М.Жук]: - ,2011. - 468с.
4. Діяльність суб'єктів малого підприємництва: стат. зб. /За ред. І.М.Жук. – К.:Держкомстат України, 2012. – 202с.

5. Діяльність підприємств-суб'єктів господарювання в Одеській області: стат. зб. /Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. - Одеса, 2012. - 233с.

6. Заплатинський М.В. Підприємницький ресурс та підприємницький потенціал регіону - понятійно-термінологічний аналіз понять / М.В.Заплатинський //Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2006. – Вип.1. – С.244-250.

7. Інвестиційна привабливість регіонів (повна версія) [Електронний ресурс]. – К. : КМІС&ІЕД, 2013. – 356с.– Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Experts_comments/2013/1.04_print.pdf

8. Кесарчук Г.С. Активізація підприємницького потенціалу регіону в умовах економічної нестабільності /Г.С.Кесарчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.1. – С.221-226.

9. Малі підприємства в Одеській області: стат. зб. / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса – 2012. – 138с.

10. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О.Ващенко, З.С.Варналій, В.Є.Воротін, В.М.Геєць, О.В.Кужель, Е.М.Лібанова та ін. – К.: Держкомпідприємництво, 2008. – 226с.

11. Хамидуллин Ф.Ф. Институциональные факторы становления и развития малого предпринимательства / Ф.Ф.Хамидуллин. – М.:Креативная экономика, 2007. – 284с.

12. Чепуренко А.Ю. Что такое предпринимательство и какая политика в отношении предпринимательства нужна России? (Заметки на полях работ современных зарубежных классиков / А.Ю.Чепуренко // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2012. – №2(14). – С.102-124.

Abstracts

Butenko A.I., Sarajeva I.N., Nosova N.I.

Small entrepreneurship of the Odessa region: the current state and problems of development

The current state and trends of small business development in the Odessa region was analyzed, the causes that hinder its further development were identified. Some directions of enhancing entrepreneurial capacity for sustainable socio-economic development of the region have been proposed.